

Jolanta Szymańczak*

Mieszkańcy wsi – charakterystyka demograficzna

Demographic characteristics of the rural inhabitants in Poland: The article presents some basic statistical data on Polish rural areas inter alia demographic data about rural dwellers (population, sex and age distribution, level of education, migrations etc.). The author also discusses the most important demographic trends and forecasts. The analysis is based on the results of the research conducted by the Central Statistical Office (GUS) and other institutions.

* Specjalista ds. społecznych w Biurze Analiz Sejmowych;
e-mail: jolanta.szymanczak@sejm.gov.pl.

Wstęp

Sytuacja ludnościowa Polski w całym okresie powojennym cechowała się dużą dynamiką zmian. Charakterystyczne prawidłowości tych zmian to:

- intensywny rozwój ludności w okresie PRL i jego spowolnienie w okresie RP,
- decydujące znaczenie ruchu naturalnego w dynamice rozwoju,
- mało znaczące wahania w natężeniu małżeństw i rozwodów,
- spadek płodności kobiet (najważniejsza cecha zmian),
- wejście w obszar zawężonej zastępowalności pokoleń po rozpoczęciu transformacji systemowej,
- powolne systematyczne zmniejszanie się umieralności,
- zmniejszanie się różnic w zachowaniach demograficznych ludności miast i wsi oraz regionów,
- transformacja wzorców migracji wewnętrznych,
- intensyfikacja czasowych migracji zagranicznych w okresie transformacji oraz w konsekwencji zmiany w strukturze wieku ludności w kierunku zmniejszania się udziału dzieci i młodzieży, a wzrostu

starszych roczników wieku produkcyjnego i ludności w wieku poprodukcyjnym z silnym przyrostem liczebności najstarszych roczników¹.

Sytuacja demograficzna polskiej wsi w tym okresie była w dużej mierze związana z prowadzoną przez państwo polityką społeczno-gospodarczą i rolną. Procesy ludnościowe na wsi w powiązaniu z decyzjami polityczno-gospodarczymi dzieli się na trzy zasadnicze etapy²: lata 1946–1970, lata 1970–1989, okres po 1989 r.

W pierwszym etapie trwał intensywny proces odpływu ludności wiejskiej do miast. Ze wsi do miast przenosili się głównie młodzi ludzie. W wyniku reformy rolnej nastąpiło rozdrobnienie gospodarstw rolnych i likwidacja pracy najemnej w rolnictwie indywidualnym. Wieś była obciążona obowiązkowymi dostawami i przez wiele lat zagrożona kolektywizacją. Polityka państwa koncentrowała się na rozwoju przemysłu. Rolnictwo jako dział gospodarki nie nadążało za intensywnie rozwijającym się rolnictwem państw Europy Zachodniej.

W drugim etapie nadal trwał, choć mniej dynamiczny, proces odpływu ludności wiejskiej. W okresie tym zniesiono obowiązkowe dostawy, powstała nowa grupa społeczna „chłopo-robotników”, tj. osób żyjących na wsi, posiadających dochód z pracy najemnej w mieście i jednocześnie prowadzących gospodarstwa rolne.

W trzecim etapie nastąpiło wyhamowanie tempa odpływu ludności wiejskiej, a następnie przyływ ludności na obszary wiejskie. Wprowadzone na początku lat 90. XX wieku ubezpieczenia społeczne rolników przyczyniły się do wyodrębnienia grupy rzeczywistych rolników prowadzących gospodarstwa rolne o powierzchni od 1 ha przeliczeniowego wzwyż, odmłodzenia grupy właścicieli gospodarstw rolnych, podniesienia poziomu opieki zdrowotnej i poprawy bezpieczeństwa pracy na wsi. Jednocześnie nastąpiło zmniejszenie uzależnienia ludności obszarów wiejskich od rolnictwa, co wyraża się przede wszystkim mniejszym udziałem rolnictwa w zatrudnieniu oraz mniejszym odsetkiem gospodarstw domowych, dla których działalność rolnicza stanowi podstawowe źródło utrzymania. Etap ten charakteryzuje się wzrostem atrakcyjności obszarów wiejskich jako miejsca do życia oraz malejącym zróżnicowaniem w zachowaniach demograficznych ludności miast i wsi.

W ostatnim dwudziestoleciu za istotne tendencje demograficzne dotyczące ludności miast i wsi należy uznać:

¹ Z. Strzelecki, *Przeszłość i perspektywy demograficzne Polski* [w:] *Biuletyn 54 Rządowej Rady Ludnościowej*, Warszawa 2009, s. 33.

² R. Gocłowski, *Demografia ludności wiejskiej i rolniczej (zarys historyczny i prognostyczny)*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 2, www.krus.gov.pl, zakładka „Wydawnictwa”.

- zmianę wzorców tworzenia rodziny, postaw i zachowań prokreacyjnych, która wyraża się głównie przez spadek liczby i natężenia urodzeń, zmniejszenie liczby zawieranych małżeństw, wzrost liczby rozwodów i urodzeń pozamałżeńskich, wzrost średniego wieku kobiet rodzących dzieci,
- odpływ ludności za granicę, zmniejszający się odpływ ludności ze wsi do miasta w latach 90. XX wieku i przyrływ ludności na obszary wiejskie od 2000 r.,
- postępujący proces wydłużania się życia ludzkiego,
- przyspieszenie procesu starzenia się społeczeństwa.

W poniższym artykule przedstawiono, głównie na podstawie danych z badań Głównego Urzędu Statystycznego i opracowań ośrodków naukowych, demograficzną charakterystykę ludności obszarów wiejskich, w tym najważniejsze tendencje demograficzne obserwowane w ostatnich latach. Jednocześnie wskazano na zróżnicowania w przebiegu procesów demograficznych dotyczących ludności wsi i miast.

Obszary wiejskie i ich mieszkańcy

Wieś jako jednostka osiedleńcza od miasta różni się przede wszystkim rodzajem i gęstością zabudowy, funkcjami ekonomicznymi i administracyjnymi oraz strukturą zawodową ludności. Obszary wiejskie, czyli tereny położone poza granicami administracyjnymi miast, stanowią 93,2% powierzchni kraju.

Na obszarach wiejskich znajduje się 54,1 tys. miejscowości, tj. wsi, kolonii, przysiółków. Przeciętnie w jednej miejscowości wiejskiej w 2008 r. żyły 274 osoby (w 2003 r. – 260).

Największe miejscowości wiejskie pod względem liczby ludności znajdują się w województwach: małopolskim (838 osób), śląskim (763), podkarpackim (726). Najmniejsze w województwach: podlaskim (122), warmińsko-mazurskim (146) i zachodniopomorskim (169).

Największe rozproszenie wiejskiej sieci osadniczej (poniżej 120 miejscowości na 1000 km²) występuje w regionie północno-wschodnim i południowo-wschodnim oraz w województwie opolskim, a największe zagęszczenie występuje w Polsce centralnej (ponad 225 miejscowości na 1000 km²).

W 2008 r. było 2172 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Gminy te były zróżnicowane pod względem liczby ludności wiejskiej w następujący sposób:

- w 785 gminach (36,1%) liczba ludności wiejskiej nie przekraczała 5 tys.,
- w 584 gminach (26,9%) liczba ludności wynosiła od 5 do 7 tys.,
- w 461 gminach (21,25%) liczba ludności wynosiła od 7 do 10 tys.,
- w 342 gminach (15,75%) zamieszkiwało więcej niż 10 tys. ludności wiejskiej.

Obszary wiejskie w porównaniu z miastami są słabiej zaludnione i mają mniejszą gęstość zaludnienia. Bezpośrednio po II wojnie światowej ludność wsi stanowiła około 68% ogółu ludności kraju. W latach 1946–1970 zmniejszała się przewaga ludności wiejskiej nad miejską. Według danych ze spisów powszechnych ludność wiejska stanowiła w 1950 r. – 61% ogółu ludności, w 1960 r. – 51,7% ogółu ludności, w 1970 r. – 47,7%, w 1978 r. – 42,5% ogółu ludności. Od końca lat 80. XX wieku udział ludności wiejskiej w ogóle ludności kraju utrzymuje się na poziomie około 38%. W 2008 r. na obszarach wiejskich mieszkało 14,8 mln ludzi.

Pod względem gęstości zaludnienia Polska sytuuje się w grupie średnio zaludnionych państw europejskich. W 2008 r. na 1 km² powierzchni mieszkały 122 osoby (w miastach 1090), a średnia gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich wynosiła 51 osób/km² (w 2003 r. – 50 osób/km²). Najbardziej zaludnione obszary wiejskie znajdują się w województwach: małopolskim – 123 osoby/km² i śląskim – 118 osób/km², a najmniej zaludnione w warmińsko-mazurskim – 24 osoby/km², zachodniopomorskim i podlaskim 25 osób/km² oraz lubuskim 27 osób/km². Wskaźnik gęstości zaludnienia Polski oscyluje wokół średniej wartości tego wskaźnika całej UE, który wynosi 117 osób/km².

Tabela 1. Ludność Polski według miejsca zamieszkania w latach 2000, 2003, 2008

Wyszczególnienie		Ludność	
		(w tys.)	(na 1 km ²)
Polska	2000	38 255,9	122,3
	2003	38 190,0	122
	2008	38 135,9	122
Miasta	2000	23 691,2	*
	2003	23 513,4	1109
	2008	23 288,2	1090
Wieś	2000	14 564,7	*
	2003	14 677,2	50
	2008	14 847,7	51

* Brak danych za rok 2000.

Źródło: „Rocznik Demograficzny”, GUS, z wybranych lat.

Pomimo ogólnego spadku liczby ludności w kraju (z 38,3 mln w 2000 r. do 38,1 mln w 2008 r.) od 2000 r. liczba ludności wiejskiej systematycznie wzrasta. W 2000 r. po raz pierwszy w całym okresie powojennym napływ ludności z miast na wieś był większy (o 4,2 tys. osób) niż odpływ ze wsi do miast. W latach 2004–2008 liczba ludności obszarów wiejskich wzrosła o 170,5 tys. W 2003 r. mieszkańcy wsi stanowili 38,4% ogółu ludności kraju, w 2008 r. odpowiednio – 38,9%.

Udział ludności wiejskiej w ogóle ludności jest zróżnicowany regionalnie. Przyrost i ubytek ludności wiejskiej oraz zróżnicowanie udziału ludności wiejskiej w ogóle ludności w poszczególnych województwach przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Ludność wiejska w tysiącach oraz odsetek ludności wiejskiej w ogóle ludności według województw, w latach 2004, 2006, 2008

Województwa	w tys.			Przyrost/ ubytek (w %)		w % ludności ogółem		
	2004	2006	2008	2004– –2006	2006– –2008	2004	2006	2008
Polska	14 704	14 756	14 848	0,4	0,6	38,5	38,6	38,9
dolnośląskie	840	840	849	0,0	1,1	29,0	29,0	29,5
kujawsko-pomorskie	791	799	808	1,0	1,2	38,3	38,6	39,1
lubelskie	1 165	1160	1156	-0,5	-0,3	53,3	53,4	53,5
lubuskie	361	363	366	0,6	0,8	35,8	35,9	36,3
łódzkie	913	909	910	-0,4	0,1	35,3	35,3	35,7
małopolskie	1639	1653	1670	0,9	1,0	50,3	50,4	50,8
mazowieckie	1816	1825	1840	0,5	0,8	35,3	35,3	35,4
opolskie	498	494	491	-0,7	-0,5	47,3	47,4	47,6
podkarpackie	1249	1248	1240	-0,1	-0,6	59,5	59,5	59,1
podlaskie	492	485	481	-1,4	-0,6	40,9	40,5	40,4
pomorskie	713	726	744	1,9	2,5	32,5	32,8	33,5
śląskie	998	1003	1011	0,5	-0,8	21,2	21,4	21,8
świętokrzyskie	702	700	697	-0,3	-0,5	54,5	54,6	54,7
warmińsko-mazurskie	570	571	527	0,2	0,2	41,8	40,0	40,1
wielkopolskie	1437	1457	1483	1,4	1,8	42,7	43,0	43,6
zachodniopomorskie	521	525	529	0,8	0,8	30,7	30,9	31,2

Źródło: I. Frenkiel, *Ludność wiejska* [w:] *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wiklin, I. Nuryńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 46.

Udział ludności wiejskiej w ogóle ludności kraju wzrósł w 2008 r. w stosunku do 2004 r. o 0,4%. W poszczególnych województwach wzrost ten wahał się od 0,1% (mazowieckie) do 1% (pomorskie). Jedynie w województwie podkarpackim w 2008 r. odnotowano zmniejszenie liczby ludności wiejskiej w stosunku do 2004 r. o 0,4%.

Struktura ludności wiejskiej

Ludność według wieku i płci

W porównaniu z innymi państwami UE Polska w sensie demograficznym jest nadal młoda. Niemniej obserwowany jest postępujący proces starzenia się ludności. Na początku lat 90. XX wieku mediana³ wieku dla kobiet wynosiła 34 lata, dla mężczyzn 31 lat. W 2008 r. odpowiednio 39,6 lat i 35,6 lat. Wzrost mediany wieku ludności jest skutkiem wydłużania się przeciętnego trwania życia oraz niskiej liczby urodzeń.

Wieś jest „młodsza” niż miasto. W 2008 r. mediana wieku kobiet na wsi wyniosła 37,0 lat (w mieście 41,3 lat), a wieku mężczyzn 34,5 lat (w mieście 36,3 lat).

Tabela 3. Mediana wieku mieszkańców miast i wsi według płci w latach 2003, 2008

Wyszczególnienie		Mediana wieku	
		mężczyźni	kobiety
Polska	2003	34,2	38,3
	2008	35,6	39,6
Miasta	2003	35,0	39,9
	2008	36,3	41,3
Wieś	2003	33,0	35,6
	2008	34,5	37,0

Źródło: Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r., GUS, Olsztyn 2010.

Obszary wiejskie w porównaniu z miastami mają niższe wskaźniki feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn). Występuje na nich względna równowaga płci – w 2008 r. na 100 mężczyzn przypadają 101,1 kobiety (w miastach 111,1). Niemniej równowaga płci wśród ludności wiejskiej nie jest tożsama z równowagą płci w poszczególnych grupach wiekowych. W 2008 r. na obszarach wiejskich mężczyźni przeważali liczebnie w grupie ludności w wieku przedprodukcyjnym i prawie w całym wieku produkcyjnym, kobiety w grupie ludności poprodukcyjnej. Przeciętna równowaga między płciami wynika więc ze znacznej nadreprezentacji mężczyzn w grupie do 55. roku życia i wyraźnej nadreprezentacji kobiet w najstarszych grupach ludności.

³ Wartość mediany wyznacza granicę wieku, którą połowa osób w danej zbiorowości już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła.

Tabela 4. Wskaźnik feminizacji w podziale na wieś i miasto w latach 2000, 2003, 2008

Wyszczególnienie		Kobiety/100 mężczyzn
Polska	2000	105,9
	2003	106,6
	2008	107,1
Miasta	2000	109,5
	2003	110,4
	2008	111,1
Wieś	2000	100,1
	2003	100,8
	2008	101,1

Źródło: „Rocznik Demograficzny”, GUS, z wybranych lat.

Dla rozwoju obszarów wiejskich istotne są relacje pomiędzy ekonomicznymi grupami wieku ludności, tj. ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym⁴.

W roku 2008 w stosunku do roku 2000 w strukturze ludności wsi zwiększył się udział ludności w wieku produkcyjnym oraz nieznacznie w wieku poprodukcyjnym. Główne przyczyny wzrostu liczby ludności w wieku produkcyjnym to wyższa dzietność rodzin wiejskich oraz znaczne zmniejszenie się migracji do miast.

Jednocześnie w latach 2000–2008 w strukturze ludności wiejskiej zmniejszył się udział osób w wieku przedprodukcyjnym (z 20,2% w 2003 r. do 17,5% w 2008 r.), głównie na skutek spadku liczby urodzeń. Niemniej proces starzenia się ludności wiejskiej przebiega znacznie wolniej niż ludności miejskiej.

W 2008 r. na obszarach wiejskich najwyższy udział ludności w wieku poniżej 15. roku życia odnotowano w województwie pomorskim (20,4%), a najniższy w województwach opolskim (14,5%) i śląskim (15,7%). Najwyższy udział ludności w wieku powyżej 64 lat odnotowano w województwach: podlaskim (18,4%), lubelskim (16,0%), świętokrzyskim (15,6%) i łódzkim (15,4%), a najniższe w województwach: pomorskim (9,4%), zachodniopomorskim (10,6%) i wielkopolskim (11,0%).

⁴ Ludność w wieku produkcyjnym to ludność w wieku zdolności do pracy; dla mężczyzn przyjęto wiek 18–64 lata, dla kobiet 18–59 lat. Wśród tej grupy wyróżnia się ludność w wieku mobilnym, tj. w wieku 18–44 lata i niemobilnym, tj. mężczyzn w wieku 45–64 lata i kobiety w wieku 45–59 lat. Ludność w wieku nieprodukcyjnym to ludność w wieku przedprodukcyjnym, tj. w wieku do 17 lat, ludność w wieku poprodukcyjnym to mężczyźni w wieku 65 lat i więcej, kobiety w wieku 60 lat i więcej.

Tabela 5. Ludność na wsi w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i nieprodukcyjnym w latach 2000, 2005, 2007, 2008 (w tys.)

	2000	2005	2007	2008
Ogółem w Polsce	38 254,0	38 157,1	38 115,6	38 135,9
W wieku przedprodukcyjnym w Polsce	9 332,9	7 863,8	7 487,9	7 349,7
Wieś:	4 025,6	3 509,7	3 349,4	3 284,1
mężczyźni	2 060,4	1 798,5	1 717,6	1 684,7
kobiety	1 965,2	1 711,2	1 631,8	1 599,4
W wieku produkcyjnym w Polsce	23 261,0	24 405,1	24 545,3	24 590,5
Wieś:	8 276,9	8 955,0	9 162,9	9 263,1
mężczyźni	4 452,4	4 765,9	4 883,7	4 946,3
kobiety	3 824,5	4 189,1	4 279,2	4 316,7
W wieku poprodukcyjnym w Polsce	5 660,1	5 888,2	6 082,5	6 195,7
Wieś:	2 281,2	2 268,7	2 286,5	2 300,5
mężczyźni	753,6	770,0	760,7	753,6
kobiety	1 527,6	1 498,7	1 525,8	1 546,9

Źródło: „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej”, GUS, z wybranych lat.

Relacja między ekonomicznymi grupami wieku ludności pozwala ocenić tzw. obciążenie demograficzne⁵. Obciążenie demograficzne na wsi jest wyższe niż w miastach, co wynika głównie z wyższego udziału dzieci w populacji. W ostatnich latach obciążenie to wyraźnie zmalało. W 1992 r. na obszarach wiejskich na 100 osób w wieku 15–59/64 przypadało 67 osób w wieku nieprodukcyjnym (w miastach 52), w 2007 r. już tylko 50 osób (w miastach 43 osoby).

Ludność według źródeł utrzymania

Mieszkańców wsi można podzielić na odrębne grupy ze względu na stopień powiązania ze środowiskiem wiejskim, strukturę dochodów, możliwości rozwojowe, cechy zawodowe. Jeden z podziałów to ludność chłopska (ok. 54%) i pozachłopska (ok. 46%).

Ludność chłopska prowadzi gospodarstwa rolnicze oparte na pracy rodziny, choć nierzadko niektórzy jej członkowie wykonują również inny rodzaj pracy lub mają inne źródła utrzymania. Ludność pozachłopska nie posiada gospodarstw, jej dochody nie pochodzą z rolnictwa, choć do tej grupy zalicza się również osoby wykonujące pracę najemną związaną z rolnictwem.

⁵ Wskaźnik obciążenia demograficznego to liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Inny podział to: rolnicy-farmerzy, wielozawodowa ludność chłopska, wiejska ludność bezrolna. Dla rolników-farmerów i ich rodzin produkcja rolna stanowi główne źródło dochodów. Dla wielozawodowej ludności chłopskiej dochody z gospodarowania w rolnictwie są uzupełniane dochodami z innych źródeł (z pracy, z transferów socjalnych). Wiejska ludność bezrolna utrzymuje się z dochodów nierolniczych i nie jest powiązana z funkcjonowaniem rynku rolnego. Do tej grupy zalicza się również emerytów, rencistów oraz osoby korzystające z zasiłków dla bezrobotnych i z pomocy społecznej.

Tabela 6. Struktura ludności wiejskiej według źródeł utrzymania w latach 1996 i 2002 (w %)

Źródło utrzymania	1996	2002
Utrzymujący się z pracy wyłącznie w gospodarstwie rolnym	16,0	12,3
Utrzymujący się z pracy głównie w gospodarstwie rolnym	1,6	1,5
Utrzymujący się z pracy wyłącznie lub głównie poza gospodarstwem rolnym	20,5	21,2
Utrzymujący się wyłącznie lub głównie z niezarobkowego źródła	28,6	25,8
Utrzymywani	32,8	38,8
Nieustalone źródła utrzymania	0,5	0,4

Źródło: Powszechny spis rolny, 1996 i 2002, GUS.

Według informacji zebranych w powszechnym spisie rolnym w 2002 r. z rolnictwem związanych było 10,5 mln osób (27,4% ludności kraju), z czego 8,5 mln (ponad 80%) to mieszkańcy wsi. Około 7,5 mln osób mieszkało w gospodarstwach indywidualnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha, które według przepisów ewidencyjnych i podatkowych uznawane są za gospodarstwa rolne, a ponad 2,3 mln osób mieszkało w gospodarstwach indywidualnych posiadających mniej niż 1 ha użytków rolnych, czyli tzw. nieruchomościach rolniczych. Około 4,9 mln mieszkańców wsi to ludność nierolnicza. Tylko 48% ludności związanej z rolnictwem utrzymywało się wyłącznie, głównie lub dodatkowo z pracy w gospodarstwie.

W 2007 r. w ogóle gospodarstw domowych znajdujących się na obszarach wiejskich dominowały gospodarstwa pracowników (37%) oraz emerytów i rencistów (28%), gospodarstwa domowe rolników stanowiły 13,2%. Około 11% gospodarstw łączyło pracę najemną z pracą w gospodarstwie rolnym.

W 2007 r. podstawę bytu dla 54,5% ludności zamieszkującej tereny wiejskie stanowiły niezarobkowe źródła utrzymania, w tym dla 19,3% osób były to emerytury, a 21% osób pozostawało na utrzymaniu. Praca najemna była głównym źródłem utrzymania dla 29% ogółu ludności w wieku 15 lat i wię-

cej (3,5 mln osób), a praca we własnym gospodarstwie rolnym dla 12,9% (1,5 mln osób).

Ludność według wykształcenia

Istniejąca od lat luka edukacyjna między ludnością miejską i wiejską w ostatnim dwudziestoleciu zmniejsza się, co spowodowane jest wzrostem aspiracji edukacyjnych ludności. Dynamika zmian na wszystkich poziomach wykształcenia ludności wiejskiej jest większa niż ludności miast. Zwiększa się grupa ludności wiejskiej z wykształceniem średnim i wyższym, zmniejsza grupa ludności z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym. W 1992 r. 55,3% ludności wsi miało wykształcenie podstawowe (w mieście 31,1%), w 2007 r. już tylko 37,2% (w mieście 19,4%). Wykształcenie wyższe w 1992 r. miało 1,9% mieszkańców wsi, w 2008 r. ta grupa ludności zwiększyła się do 7,5%. W 2000 r. 20% ludności wsi miało wykształcenie średnie, a 31,1% wykształcenie zasadnicze zawodowe, wskaźniki te w 2008 r. wynosiły odpowiednio 25,3% i 25,8%.

Mimo to nadal ludność wiejska jest gorzej wykształcona niż ludność miast. Poziom wykształcenia na wsi jest generalnie niski, dominuje grupa ludności z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym. Według opinii ekspertów fakt ten stanowi jedną z istotniejszych przyczyn hamujących rozwój obszarów wiejskich. Młodzież na wsi znacznie częściej niż w miastach wybiera szkołę zawodową. Decyzje takie wynikają głównie z warunków życia (niskie dochody rodziny, relatywnie wysokie koszty kształcenia). Kobiety na wsi częściej niż mężczyźni mają wykształcenie wyższe, średnie i podstawowe, z kolei mężczyźni częściej niż kobiety mają wykształcenie zasadnicze zawodowe.

Tabela 7. Ludność na wsi w wieku 13 lat i więcej według wykształcenia w 2008 r. (w %)

	Wyższe	Średnie i policealne	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne	Podstawowe ukończone
Ogółem w Polsce	17,4	33,6	22,3	5,5	19,4
Wieś:	7,5	25,3	28,5	6,4	27,2
mężczyźni	6,0	23,1	35,4	6,8	24,6
kobiety	8,7	27,0	22,0	6,0	30,5

Źródło: jak pod tabelą 3.

Jak wynika z powszechnego spisu rolnego z 2002 r. wykształcenie osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych jest skorelowane z wielkością gospodarstwa. Osoby pracujące w największych gospodarstwach (o powierzchni użytków rolnych powyżej 50 ha) były zdecydowanie lepiej

wykształcone niż te, które pracowały w małych i średnich gospodarstwach rolnych. W pierwszej grupie odnotowano ponaddwukrotnie wyższy odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim – 47,5%, podczas gdy w gospodarstwach o powierzchni do 50 ha – 21,4%.

Ruch ludności obszarów wiejskich

Zmiany absolutnej liczby ludności wiejskiej warunkują trzy czynniki: ruch naturalny ludności (zgony, urodzenia), migracje wewnętrzne i migracje zagraniczne oraz zmiany w podziale administracyjnym kraju na miasta i wieś.

Od 1983 r. do 2004 r. corocznie w Polsce spadała liczba urodzeń. Rok 2004 był pierwszym od dwudziestu lat rokiem, w którym liczba urodzeń ponownie zaczęła rosnąć. Na 414,5 tys. urodzeń żywych w 2008 r., 173,2 tys. urodzeń przypadło na obszary wiejskie (41,8%). Zwiększenie natężenia urodzeń następuje zarówno wśród rodzin zamieszkałych w miastach, jak i na wsi; w 2008 r. współczynnik urodzeń w mieście wynosił 10,4‰, a na wsi – 11,6‰. Mimo wzrostu liczby urodzeń dzietność na wsi w 2008 r. była blisko o 30% niższa od poziomu zapewniającego prostą zastępowalność pokoleń⁶ (w miastach o ok. 40% niższa).

Proces zmiany modelu rodziny, który trwa od początku lat 90. XX wieku, spowodował między innymi przesunięcie najwyższej płodności kobiet z grupy wieku 20–24 lata do grupy 25–29 lat, a także znaczący wzrost płodności w grupie wieku 30–34 lata (realizacja „odłożonych” urodzeń). W konsekwencji nastąpiło podwyższenie średniego wieku kobiety rodzącej dziecko, który w 2008 r. wyniósł ponad 28 lat (wobec niespełna 26 lat na początku lat 90.), jak i średniego wieku urodzenia pierwszego dziecka – prawie 26 lat w 2008 r. (około 23 lata w latach 90.). Od 2001 r. coraz więcej kobiet na wsi decyduje się na rodzenie dzieci w wieku 25–29 lat, wcześniej rodziły w wieku 20–24 lata. Zwiększa się również natężenie urodzeń wśród kobiet w wieku 30–34 lata. Zmniejszają się różnice w dzietności kobiet żyjących na wsi i w mieście. W 2002 r. współczynnik dzietności kobiet na wsi był wyższy niż w miastach o 34,1%, w 2004 r. o 24,6%, a w 2008 r. o 17,5%.

Najwyższe wskaźniki urodzeń żywych⁷ na wsi odnotowano w województwach pomorskim (14,7) wielkopolskim (13,1), kujawsko-pomorskim

⁶ Współczynnik dzietności to liczba urodzonych dzieci przypadająca na jedną kobietę w wieku rozrodczym 15–49 lat. Przyjmuje się, że współczynnik dzietności między 2,10 a 2,15 jest poziomem zapewniającym zastępowalność pokoleń.

⁷ Liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców w danym roku.

(12,8) i warmińsko-mazurskim (12,7), najniższe w województwach: opolskim (8,9), podlaskim (10,3) i śląskim (10,4).

Współczynnik zgonów niemowląt⁸ – istotny wskaźnik rozwoju społeczno-gospodarczego – na obszarach wiejskich i w miastach w 2008 r. wynosił 5,6 (w 2003 r. – 6,8).

Najwyższe wskaźniki zgonów niemowląt w 2008 r. odnotowano w województwie dolnośląskim (8,5 na 1000 urodzeń żywych), najniższe w województwach: świętokrzyskim (3,5), lubuskim (4,3) i łódzkim (4,3).

Przyrost naturalny⁹ jest zróżnicowany przestrzennie, w 11 województwach wskaźniki przyrostu naturalnego na wsi miały wartości dodatnie, w podlaskim, lubelskim, łódzkim, świętokrzyskim i opolskim – ujemne.

Generalnie wieś ma wyższe niż miasto wskaźniki urodzeń, dzietności i przyrostu naturalnego. Wskaźniki zgonów są zbliżone, a wskaźniki zgonów niemowląt są na takim samym poziomie. Tendencje te zobrazowano w tabeli 8.

Tabela 8. Ruch naturalny w latach 2000, 2003, 2007, 2008

(wskaźniki na 1000 ludności)

Wyszczególnienie	Miasta				Wieś			
	2000	2003	2007	2008	2000	2003	2007	2008
Urodzenia żywe	8,9	8,5	9,7	10,4	11,6	10,3	10,9	11,6
Zgony	9,3	9,2	9,7	9,9	10,2	10,1	10,1	10,1
Przyrost naturalny	-0,4	-0,7	0,0	0,5	1,4	0,2	0,8	1,5
Współczynnik dzietności ogólnej	1,20	1,11	1,22	1,30	1,65	1,42	1,45	1,53

Źródło: „Rocznik Demograficzny”, GUS, z wybranych lat.

Mimo zróżnicowań między miastem i wsią oraz między płciami od 1992 r. nieprzerwanie wydłuża się przeciętne trwanie życia ludności. Według prognoz dziewczynki urodzone na wsi w 2008 r. będą żyć dłużej (80,2 lat) niż ich rówieśniczki z miasta (79,8 lat), natomiast chłopcy ze wsi urodzeni w tym samym roku – krócej (70,7 lat) niż ich rówieśnicy z miasta (71,6 lat).

⁸ Współczynnik zgonów niemowląt to liczba zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych.

⁹ Przyrost naturalny to różnica pomiędzy liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. Wartość dodatnia oznacza, że liczba urodzeń przewyższa liczbę zgonów w danym okresie, wartość ujemna oznacza, że liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń w danym okresie.

Tabela 9. Przeciętne trwanie życia mieszkańców miast i wsi według płci w latach 2003, 2008

Wyszczególnienie		Przeciętne trwanie życia	
		mężczyźni	kobiety
Polska	2003	70,5	78,9
	2008	71,3	80,0
Miasta	2003	70,9	78,8
	2008	71,6	79,8
Wieś	2003	70,0	79,2
	2008	70,7	80,2

Źródło: jak pod tabelą 3.

Najdłuższe trwanie życia dla chłopców urodzonych na wsi przewidziano dla województwa podkarpackiego (72,6 lat), a najkrótsze dla województwa lubelskiego i zachodniopomorskiego (69,0 lat). Dla dziewczynek odpowiednio dla podkarpackiego i podlaskiego (81,4 lata) oraz dolnośląskiego (78,8 lat).

Na wsi obowiązuje bardziej tradycyjny niż w mieście model rodziny, co przejawia się między innymi wyższymi współczynnikami dzietności i zawieranych małżeństw, mniejszymi współczynnikami rozwodów i urodzeń pozamałżeńskich.

Tabela 10. Małżeństwa, rozwody w latach 2003, 2008 (liczba małżeństw i rozwodów na 1000 ludności)

Wyszczególnienie		Małżeństwa	Rozwody
Polska	2003	5,1	1,3
	2008	6,8	1,7
Miasta	2003	5,1	1,7
	2008	6,7	2,2
Wieś	2003	5,2	0,5
	2008	6,9	0,9

Źródło: jak pod tabelą 3.

Wskaźnik zawartych w 2008 r. małżeństw na obszarach wiejskich wzrósł w stosunku do 2003 r. i jest zbliżony do wskaźnika małżeństw zawartych w miastach. Natomiast wskaźnik rozwodów jest prawie czterokrotnie niższy, choć w 2008 r. nieznacznie wzrósł w stosunku do 2003 r.

Od kilkunastu lat w Polsce systematycznie rośnie liczba urodzeń pozamałżeńskich. Na początku lat 90. ze związków pozamałżeńskich rodziło się w Polsce około 6–7% ogółu urodzonych dzieci. W ostatnich latach odsetek ten wynosił 17–20%.

Tabela 11. Urodzenia pozamażeńskie (w %)

Wyszczególnienie	1990	2000	2005	2008
Polska	6,2	12,1	18,5	19,9
Miasta	7,8	14,8	21,5	22,7
Wieś	4,4	8,8	14,3	15,8

Źródło: „Rocznik Demograficzny 2009”, GUS.

Zdecydowanie więcej dzieci ze związków pozamażeńskich rodzi się w miastach. W 2008 r. ze związków pozamażeńskich urodziło się prawie 23% dzieci w mieście i 16% na wsi.

Migracje

O zmianach liczby ludności poza przyrostem naturalnym decydują również migracje, ich skala i kierunki. W ostatnich latach migracje wewnętrzne przyczyniają się do wzrostu liczby ludności wiejskiej, migracje zagraniczne powodują odpływ ludności z obszarów wiejskich. Skala, kierunki i saldo migracji wewnętrznych w latach 1991–2008 zostały zobrazowane w tabelach 12, 13.

Tabela 12. Migracje wewnętrzne ludności w Polsce w latach 1991–2008

Lata	Ogółem	Ze wsi do miast	Z miast na wieś	Saldo migracji dla wsi
	średnioroczne w tys.			
1991–1995	462,8	151,6	88,0	-63,6
1996–2000	419,3	110,7	101,4	-9,3
2001–2005	411,8	96,6	122,3	25,7
2006	473,5	111,1	146,2	35,1
2007	511,2	116,6	164,5	47,9
2008	405,5	91,5	130,4	38,9

Źródło: Z. Strzelecki, *Przeszłość i perspektywy demograficzne Polski*, op. cit., s. 41.

W latach 90. XX wieku systematycznie zmniejszał się napływ ludności ze wsi do miast, dla tego okresu saldo migracji¹⁰ wynosiło średnio 70 tys. (dla porównania w pierwszej połowie lat 80. XX wieku saldo to wynosiło około 130 tys.). Od 2000 r. obserwuje się wzrost napływu ludności miast na obszary wiejskie. Odnotowane do 1999 r. ujemne saldo migracji ludności na wsi przekształciło się w saldo dodatnie. Od 2000 r. więcej osób przemieszcza się z miasta na wieś niż ze wsi do miasta. Osiedlanie się ludno-

¹⁰ Saldo migracji – to różnica między napływem (imigracja) a odpływem (emigracja) ludności z danego obszaru w określonym czasie.

ści miejskiej na obszarach wiejskich, głównie na obrzeżach dużych miast, jest konsekwencją „mody” środowiskowej lub potrzeby zmiany stylu życia. Proces ten przebiega dość żywiołowo; brak planów zagospodarowania przestrzennego umożliwia chaotyczne „rozlewanie się” miast.

Tabela 13. Migracje wewnętrzne w latach 2003, 2008

(na 1000 ludności)

Wyszczególnienie		Napływ (zameldowania na pobyt stały)	Odływ (wymeldowania z pobytu stałego)	Saldo
Polska	2003	11,3	11,3	×
	2008	10,6	10,6	×
Obszary miejskie	2003	10,0	11,3	-1,3
	2008	9,1	10,8	-1,7
Obszary wiejskie	2003	13,3	11,2	2,1
	2008	13,0	10,4	2,6

Źródło: jak pod tabelą 3.

Migracje między miastem i wsią są zróżnicowane regionalnie. W ostatnich latach największe dodatnie salda migracji na wsi odnotowano w południowo-zachodniej i południowej części Polski oraz wokół większych miast, ujemne w części wschodniej i południowo-wschodniej.

Ludność wiejska czasowo lub na stałe przemieszcza się również za granicę. Za granicę częściej przemieszczają się mieszkańcy miast niż wsi. W latach 2000–2007 według danych z ewidencji ludności migracje z Polski na pobyt stały za granicę wyniosły netto – 147 tys. osób; emigrowało 219,1 tys., imigrowało 72,1 tys., w tym ze wsi odpowiednio – 34,0 tys. osób (emigrowało 55 tys., imigrowało 21 tys.). Liczba mieszkańców wsi przebywających czasowo za granicą zwiększyła się z 5,2 tys. osób w 2004 r. do 14,1 tys. w 2006 r. i 25,8 tys. w 2008 r. (odpowiednio mieszkańcy miast z 15,4 do 36,9 i 62,5 tys.).

W 2008 r. w porównaniu z 2003 r. największy wzrost wskaźnika odływu ludności za granicę odnotowano w województwach dolnośląskim (7,5 na 10 tys.), lubuskim (4,8 na 10 tys.), małopolskim (4,2 na 10 tys.). Najmniej mieszkańców wsi emigrowało z województw: mazowieckiego, opolskiego i podlaskiego.

Wykazane w ewidencji ludności migracje zagraniczne stanowią tylko niewielką część faktycznej ich skali. Według szacunków GUS liczba migrantów przebywających czasowo za granicą wynosiła około 1 mln w 2004 r.; 1,950 mln w 2006 r.; 2,270 mln w 2007 r. i 2,210 mln w 2008 r. Wśród emigrantów dominowały osoby, które swój wyjazd łączyły z podejmowaniem

pracy lub jej poszukiwaniem. Szacuje się, że ponad 70% czasowych emigrantów przebywa za granicą co najmniej rok. Mieszkańcy wsi stanowili około 1/3 ogólnej liczby migrantów zagranicznych.

Tabela 14. Migracje zagraniczne na pobyt stały w latach 2003, 2008

(na 1000 ludności)

Wyszczególnienie		Imigracja	Emigracja	Saldo
Polska	2003	0,2	0,5	-0,4
	2008	0,4	0,8	-0,4
Obszary miejskie	2003	0,2	0,7	-0,5
	2008	0,5	0,9	-0,4
Obszary wiejskie	2003	0,1	0,4	-0,2
	2008	0,3	0,6	-0,3

Źródło: jak pod tabelą 3.

W 2008 r. najliczniejszą grupę migrantów ze wsi stanowiły osoby młode, w wieku 20–34 lata. Ta grupa dominowała wśród migrantów na pobyt stały (43%) i wśród migrantów na pobyt czasowy (85,6%). Migrowali głównie mężczyźni; stanowili oni 56,5% ogółu migrujących na pobyt stały oraz 89,3% migrujących na pobyt czasowy.

W ostatnich latach ujemne saldo migracji zagranicznych na obszarach wiejskich zniwelowane zostało dodatnim saldem migracji wewnętrznych, co w sumie dało ogólne dodatnio saldo migracji na wsi. W 2008 r. w porównaniu z 2003 r. wartość ogólna salda migracji na 1000 ludności na obszarach wiejskich wzrosła z poziomu 1,9 do 2,3. W tych samych latach ogólne saldo migracji w miastach było ujemne.

Najwyższe ogólne dodatnie saldo migracji na obszarach wiejskich w 2008 r. odnotowano w województwach: wielkopolskim (4,8), pomorskim (4,6) i dolnośląskim (4,4). W województwach lubelskim, opolskim i warmińsko-mazurskim ogólne saldo migracji było ujemne, a w województwie podlaskim było bliskie zera.

Zmiany w podziale administracyjnym kraju (stosowane w statystyce kryterium podziału na miasto i wieś) powodują zmianę liczby ludności obszarów wiejskich, bez faktycznej zmiany miejsca zamieszkania. W latach 2006–2008 w wyniku podziałów administracyjnych 32 tys. mieszkańców wsi stało się mieszkańcami miast.

Zróźnicowanie regionalne

Obszary wiejskie są zróźnicowane regionalnie pod względem społecznym i gospodarczym. W tabeli 15 zaprezentowano podział obszarów wiej-

skich według województw ze względu na wielkość wybranych wskaźników charakteryzujących sytuację demograficzną ludności tych obszarów.

Tabela 15. Zróżnicowanie regionalne obszarów wiejskich według województw w 2008 r.

Wyszczególnienie	Województwa wg wskaźników najwyższych	Województwa wg wskaźników najniższych
Gęstość zaludnienia (liczba osób na 1 km²)	małopolskie (123), śląskie (118)	warmińsko-mazurskie (24), zachodniopomorskie (25), podlaskie (25), lubuskie (27)
Wskaźnik feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn)	śląskie (103,9), opolskie (103,7)	podlaskie (98,1), warmińsko-mazurskie (98,1), pomorskie (98,6), zachodniopomorskie (99,3)
Udział ludności w wieku poniżej 15 lat w ogóle ludności wiejskiej	pomorskie (20,4%)	opolskie (14,5%), śląskie (15,7%)
Udział ludności w wieku 15–64 lata w ogóle ludności wiejskiej	dolnośląskie (71,8%), lubuskie 971,5%), zachodniopomorskie (71,3%)	podlaskie (65,1%), lubelskie (67,0%).
Udział ludności w wieku powyżej 65 lat w ogóle ludności wiejskiej	podlaskie (18,4%), lubelskie (16,0%), świętokrzyskie (15,6%), łódzkie (15,4%)	pomorskie (9,4%), zachodniopomorskie (10,6%), wielkopolskie(11,0%)
Przeciętne trwanie życia mężczyzn	podkarpackie (72,6 lat)	lubelskie (69,0 lat), zachodniopomorskie (69,0 lat)
Przeciętne trwanie życia kobiet	podkarpackie (81,4 lata), podlaskie (81,4 lata)	dolnośląskie (78,8 lat)
Mediana wieku mężczyzn	opolskie (37,2 lata)	pomorskie (31,8 lat)
Mediana wieku kobiet	podlaskie (40,2 lata)	pomorskie (33,2 lata)
Zawarte związki małżeńskie (liczba małżeństw na 1000 mieszkańców)	pomorskie (7,7), kujawsko-pomorskie (7,5), warmińsko-mazurskie (7,4), wielkopolskie (7,4)	opolskie (5,9), łódzkie (6,4), śląskie (6,5), świętokrzyskie (6,5)
Rozwody (liczba rozwodów na 1000 mieszkańców)	lubuskie (1,30), dolnośląskie (1,2), warmińsko-mazurskie (1,2), zachodniopomorskie (1,2)	lubelskie (0,5), małopolskie (0,6), podkarpackie (0,6), świętokrzyskie (0,6)
Współczynnik urodzeń żywych (liczba urodzonych dzieci w danym roku na 1000 ludności)	pomorskie (14,7), wielkopolskie (13,1), kujawsko-pomorskie (12,8), warmińsko-mazurskie (12,7)	opolskie (8,9), podlaskie (10,3), śląskie (10,4)
Współczynnik zgonów (liczba zgonów w danym roku na 1000 ludności)	lubelskie (12,6), podlaskie (12,5), łódzkie (12,4)	pomorskie (7,8), małopolskie (8,9)
Natężenie zgonów niemowląt (liczba zgonów w danym roku na 1000 urodzeń żywych)	dolnośląskie (8,5)	świętokrzyskie (3,5), lubuskie (4,3), łódzkie (4,3)
Przyrost ludności (różnica między liczbą urodzeń żywych i zgonów w danym roku)	11 województw wartości dodatnie	podlaskie, lubelskie, łódzkie, świętokrzyskie, opolskie – wartości ujemne

Odływ ludności (liczba osób wymeldowanych w danym roku na 1000 mieszkańców)	warmińsko-mazurskie (15,3), zachodniopomorskie (15,3)	małopolskie (6,7)
Przyptyły ludności (liczba osób zameldowanych w danym roku na 1000 ludności)	dolnośląskie (17,7), zachodniopomorskie (17,40, pomorskie (17,3)	podkarpackie (8,6), świętokrzyskie (9,1), małopolskie (9,6)
Saldo migracji wewnętrznych na 1000 mieszkańców	dolnośląskie (5,1), pomorskie (4,9), wielkopolskie (4,9)	warmińsko-mazurskie (-1,4)
Natężenie imigracji zagranicznych (liczba osób z zagranicy zameldowanych w danym roku na 10 000 mieszkańców)	opolskie (9,0)	mazowieckie (1,3), wielkopolskie (1,3), łódzkie (1,4)
Ogólne saldo migracji na 1000 ludności	dotądnie: wielkopolskie (4,8), pomorskie (4,6), dolnośląskie (4,4)	ujemne*: lubelskie, opolskie, warmińsko-mazurskie

* Publikacja, z której pochodzą prezentowane dane, nie zawiera wartości wskaźników ujemnych salda migracji ludności.

Źródło: jak pod tabelą 3.

Analiza wskaźników zamieszczonych w tabeli 15 pokazuje zróżnicowanie regionów naszego kraju. Mimo relatywnie korzystnej sytuacji demograficznej na obszarach wiejskich, niektóre regiony znajdują się w niekorzystnym położeniu i charakteryzują się kumulacją takich cech demograficznych, jak: niska przeciętna liczba mieszkańców w miejscowości, duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym, ujemny przyrost naturalny i wysokie saldo migracji. Dotyczy to głównie województw lubelskiego, łódzkiego, mazowieckiego, podlaskiego, świętokrzyskiego, z wyjątkiem obszarów wokół większych miast. W relatywnie lepszej sytuacji znajdują się z kolei województwa południowo-zachodnie oraz pomorskie i wielkopolskie.

Prognoza liczby ludności oraz prognoza rozwoju wsi

Według prognozy GUS zmiany w liczbie ludności będą przebiegać odmiennie w miastach i na obszarach wiejskich. Liczba ludności miast w kolejnych latach, aż do 2035 r. będzie się zmniejszać. Natomiast liczba ludności wiejskiej będzie się systematycznie zwiększać do 2025 r., następnie przez kolejne kilkanaście lat liczba ludności wiejskiej będzie się nieznacznie zmniejszać.

W 2035 r. liczba ludności na obszarach wiejskich będzie zbliżona do stanu z roku 2008. Niemniej zmieni się struktura wieku ludności wiejskiej. Wieś będzie starsza. Zmniejszy się liczba ludności najmłodszej – w wieku 0–17 lat, zwiększy liczba ludności z grup najstarszych w wieku 45–59/64 lata i 60+/65+. Tendencja ta jest przedstawiona w tabeli 16.

Tabela 16. Prognoza liczby ludności według ekonomicznych grup wieku w latach 2005–2035 (w tys.)

Grupy wieku	2005	2008	2010	2015	2020	2025	2030	2035
Polska	38157,1	38107,4	38092,0	38016,1	37829,9	37438,1	36796,0	35993,1
0–17	7863,8	7337,1	7107,5	6918,0	6959,4	6816,5	6252,6	5632,1
18–59/64	24405,0	24584,0	24570,5	2317,7	22502,6	21624,9	21254,3	20739,3
18–44	15250,9	15283,4	15293,7	15005,0	14072,0	12822,5	11624,1	10834,2
45–59/64	9154,1	9300,7	9276,8	8712,7	8430,6	8802,4	9630,2	9905,1
60+/65+	5888,2	6186,3	6413,9	7380,3	8367,9	8996,7	9289,1	9621,7
Miasta	23423,7	23257,0	23145,5	22897,7	22649,7	22299,0	21799,5	21215,1
0–17	4354,1	4055,2	3945,9	3903,7	3974,6	3897,7	3577,6	3234,1
18–59/64	15450,1	15314,9	15119,9	14191,3	13230,4	12650,5	12418,8	12085,6
18–44	9426,8	9342,6	9269,5	8954,3	8294,2	7463,6	6711,3	6266,8
45–59/64	6023,3	5972,3	5850,4	5237,1	4936,2	5186,9	5707,6	5818,8
60+/65+	3619,5	3886,9	4079,7	4802,7	5444,7	5750,8	5803,1	5895,3
Wieś	14733,3	14850,4	14946,5	15118,4	15118,2	15139,1	14996,5	14778,0
0–17	3509,7	3281,9	3161,6	3014,3	2984,8	2918,7	2675,0	2398,0
18–59/64	8954,9	9269,1	9450,6	9526,4	9272,2	8974,4	8835,5	8653,6
18–44	5824,1	5940,7	6024,2	6050,8	5777,8	5358,9	4912,8	4567,4
45–59/64	3130,8	3328,4	3426,4	3475,6	3494,4	3615,5	3922,6	4086,3
60+/65+	2268,7	2299,4	2334,2	2577,7	2923,2	3245,9	3486,1	3726,3

Źródło: według danych GUS, www.stat.gov.pl [dostęp: 20 lipca 2010 r.].

Polska wieś w najbliższych latach według prognozy naukowców specjalizujących się w badaniach wsi, zaprezentowanej na konferencji „Polska wieś 2025 – wizja rozwoju” pod względem demograficznym będzie rozwijać się w sposób następujący¹¹:

- nastąpi wzrost liczby mieszkańców obszarów wiejskich, szczególnie w promieniu 50 km od większych miast; ze względu na poprawę infrastruktury chętnie będą się tam osiedlać osoby w wieku poprodukcyjnym,
- pogłębiać się będzie „starzenie wsi”, choć ludność wsi będzie nieco młodsza niż średnio w miastach,
- pojawi się tendencja do posiadania większej liczby dzieci niż obecnie, ze względu na awans cywilizacyjny i poprawę sytuacji dochodowej ludności wiejskiej,
- będą wyludniać się wsie ulokowane we wschodniej części kraju, ale na tym obszarze pojawią się „enklawy rozwoju”, między innymi z powodu rosnącej współpracy zagranicznej oraz rozwijającego się eksportu polskich i unijnych produktów na wschód,

¹¹ J. Wilkin, U. Budzich-Szukała, J. Saloni, *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różnicujące. Próba syntezy* [w:] *Polska wieś 2025 – wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.), IRWiR PAN Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.

- w strukturze zatrudnienia i dochodów ludności wiejskiej wydatnie zmniejszy się udział rolnictwa,
- wieś będzie bardziej niż obecnie wielonarodowa i wieloetniczna (wzrośnie odsetek gruntów użytkowanych przez farmerów przybyłych z innych krajów europejskich na skutek swobody przepływu kapitału i ludzi w UE),
- obszary wiejskie będą bardziej niż obecnie zróżnicowane pod względem struktury społeczno-ekonomicznej i poziomu rozwoju.

Podsumowanie

W okresie powojennym obserwuje się zmniejszanie różnic w zachowaniach demograficznych ludności miast i wsi. W 2008 r. wieś miała wyższe niż miasto wskaźniki urodzeń, dzietności i przyrostu naturalnego. Wskaźniki zgonów były zbliżone, a wskaźniki zgonów niemowląt były na takim samym poziomie.

W całym okresie powojennym i na początku transformacji odnotowywano odpływ ludności wiejskiej do miast. W latach 90. XX wieku nastąpiło wyhamowanie tempa odpływu, a od 2000 r. odnotowuje się napływ mieszkańców miast na obszary wiejskie. Migracje wewnętrzne przyczyniają się do wzrostu liczby ludności wiejskiej, mimo że migracje zagraniczne powodują jej odpływ. Ogólne saldo migracji na wsi jest dodatnie; ujemne saldo migracji zagranicznych niwelowane jest dodatnim saldem migracji wewnętrznych.

Ludność wsi starzeje się, ale w tempie znacznie wolniejszym niż ludność miast. Zmienia się struktura ludności obszarów wiejskich. Obserwowane zmiany po 2000 r. to:

- zmniejszanie się liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym zarówno w wymiarze absolutnym, jak i w relacji do ogółu ludności wiejskiej,
- wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym,
- niewielki coroczny wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.

Na wsi, podobnie jak w mieście, następują zmiany w tradycyjnym modelu rodziny, aczkolwiek na wsi proces ten ma łagodniejszy przebieg. Zmiany te przejawiają się między innymi spadkiem dzietności, wzrostem liczby rozwodów i urodzeń pozamałżeńskich, wzrostem średniego wieku matek rodzących dzieci.

W ostatnim dwudziestoleciu zmniejsza się od lat istniejąca luka edukacyjna między ludnością miejską i wiejską. Dynamika zmian na wszystkich poziomach wykształcenia ludności wiejskiej jest większa niż ludności

miast, niemniej nadal ludność obszarów wiejskich jest gorzej wykształcona niż ludność miast. Dominuje wykształcenie podstawowe i zasadnicze zawodowe.

Według prognozy GUS liczba ludności wiejskiej będzie się systematycznie zwiększać do 2025 r. Następnie przez kolejne kilkanaście lat liczba ludności wiejskiej będzie się nieznacznie zmniejszać. W 2035 r. liczba mieszkańców obszarów wiejskich będzie zbliżona do stanu z roku 2008, ale na skutek zmiany struktury ludności wieś będzie starsza.

Sytuacja demograficzna obszarów wiejskich pod wieloma względami jest korzystniejsza niż w miastach; przyrost naturalny i saldo migracji są dodatnie, proces starzenia się ludności przebiega wolniej, a prognozy przewidują wzrost liczby mieszkańców wsi.

Mimo różnicowań regionalnych, w świetle danych demograficznych, generalnie można stwierdzić, że mieszkańcy wsi w porównaniu z mieszkańcami miast są młodszy, mniej mobilni, gorzej wykształceni, bardziej przywiązani do tradycyjnego modelu rodziny.

Obszary wiejskie są różnicowane pod względem struktury społeczno-ekonomicznej i poziomu rozwoju. Według prognoz w najbliższych latach różnicowanie to będzie się pogłębiać.

Bibliografia

- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r.*, GUS, Olsztyn 2010.
- P. Chmieliński, A. Otłowska, *Zmiany w strukturze społeczno-demograficznej ludności nierolniczej w latach 2000–2005*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2007.
- J. Dybowska, A. Mijal, *Uwarunkowania demograficzne rozwoju wsi polskiej* [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich*, S. Sokołowska (red.), Uniwersytet Opolski, Opole 2006.
- J. Dybowska, A. Mijal, *Starzenie się ludności obszarów wiejskich w Polsce* [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe obszarów wiejskich w przestrzeni europejskiej*, red. S. Sokołowska, A. Bisaga, Uniwersytet Opolski, Opole 2008.
- I. Frenkiel *Demografia wsi i jej ogólnospołeczne konsekwencje* [w:] *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi*, K. Szafraniec (red.), IRWiR PAN, Warszawa 2006.
- I. Frenkiel, *Przemiany demograficzne i aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w pierwszych latach XXI wieku* [w:] *Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian*, red. M. Drygas, A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa 2008.
- R. Gocłowski, *Demografia ludności wiejskiej i rolniczej (zarys historyczny i prognostyczny)*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 1999, nr 2, www.krus.gov.pl, zakładka „Wydawnictwa”.

- „Krajowy plan strategiczny rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013”, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.
- Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem 2002*, cz. I. *Ludność*, GUS, 2003.
- Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wiklin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Raport. Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, lipiec 2009 r., Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009.
- „Rocznik Demograficzny 2009”, GUS.
- „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej”, GUS, z poszczególnych lat.
- Rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce w latach 1992–2007*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa 2009.
- Z. Strzelecki, *Przeszłość i perspektywy demograficzne Polski* [w:] *Biuletyn 54 Rządowej Rady Ludnościowej*, Warszawa 2009.
- Sytuacja demograficzna Polski – Raport 2007–2008*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2009.
- J. Wilkin, U. Budzich-Szukała, J. Saloni, *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różnicujące. Próba syntezy* [w:] *Polska wieś 2025 – wizja rozwoju*, J. Wilkin (red.), IRWiR PAN, Fundusz Współpracy, Warszawa 2005.